

İzmir ilinde lise öğrencilerinin riskli davranışları

Şahbal ARAS,¹ Türkan GÜNAY,² Sema ÖZAN,³ Esmahan ORÇIN⁴

ÖZET

Amaç: Ergenlik döneminde sık görülen riskli davranışlar, ergenlerin biyolojik, genetik ve kişilik özellikleri ile çevresel etkenlerin etkileşimi sonucunda şekillenmektedir. Bu çalışmanın amacı, lise öğrencilerinde riskli davranışlar ve suç işleme eğilimi ile ilişkili etkenlerin değerlendirilmesidir. **Yöntem:** Araştırmacıların oluşturduğu anket formu ve Kaner tarafından geliştirilen Kuraldışı Davranış Ölçeği lise son sınıf öğrencilerine sınıflarında uygulanmıştır. **Bulgular:** Öğrencilerdeki en sık üç kuraldışı davranışın okulla ilgili olduğu bulunmuştur. Meslek lisesinde okuyan ve okulda sene tekrarı olan erkekler ile karne notu düşük olan kız ve erkek öğrenciler daha çok kuraldışı davranış eğilimi bildirmişlerdir. Kız ve erkeklerde babanın eğitim düzeyinin yüksekliği ve az çocuklu ailede yaşama, kızlarda ise annenin eğitim düzeyinin ve aile gelirin yüksekliği kuraldışı davranışlarla ilişkili ailesel özellikler olarak bulunmuştur. Lise öğrencilerindeki kuraldışı davranışların anne-babalardaki ve arkadaşlardaki sorunlu davranışlarla ilişkili olduğu belirlenmiştir. Erkeklerde kuraldışı davranışların daha yüksek oranda görüldüğü ve riskli davranışların birbirleriyle bağlantılı olduğu saptanmıştır. **Sonuç:** Ergenlerin psikososyal gelişimini olumsuz yönde etkileyebilen riskli davranışlarla ilgili olarak çalışmamızda saptanan bireysel ve ailesel etkenler, alınacak koruyucu önlemler ve eğitim uygulamaları açısından yararlı olabilir. (Anadolu Psikiyatri Dergisi 2007; 8:186-196)

Anahtar sözcükler: Riskli davranışlar, ergenlik, suçluluk

Risky behaviors among high school students in İzmir

ABSTRACT

Objective: Risky behaviors which are common in adolescence are formed as a result of interaction between biological/genetic/personality characteristics of adolescents and environmental factors. The aim of this study was to evaluate the factors associated with risky behaviors and delinquency among high school students. **Methods:** A questionnaire designed by researchers and the Delinquent Behavior Scale developed by Kaner were administered to senior high school students in their classrooms. **Results:** It was found that the first three common delinquent behaviors were related to school. Male students who have repeated a grade, vocational high school male students and male and female students who have lower school scores reported more tendencies to have delinquent behaviors. Among male and female students, higher educational level of the father and lower number of children in the family and among girls, higher educational level of the mother and higher household income were found to be as familial factors related to delinquent behaviors. Delinquent behaviors of high school students were found to be associated with the problem behaviors of friends and parents. It was found that delinquent behaviors were more common among male students and risk behaviors were related to each other. **Conclusion:** Risk behaviors may negatively influence the psychosocial development of adolescents. Individual and familial factors related to risk behaviors which were found in our study may be helpful in developing effective education and prevention programs. (Anatolian Journal of Psychiatry 2007; 8:186-196)

Key words: risky behaviors, adolescence, delinquency

¹ Yrd.Doç.Dr., Dokuz Eylül Üniv. Tıp Fak. Çocuk Psikiyatrisi ABD; ² Yrd.Doç.Dr., Halk Sağlığı ABD; ³ Yrd.Doç.Dr., Tıp Eğitimi ABD; ⁴ Uzm.Psk., Psikolojik Destek Birimi, İZMİR

Yazışma adresi: Dr. Şahbal ARAS, Dokuz Eylül Üniv. Tıp Fak. Çocuk Psikiyatrisi ABD, Balçova/İZMİR
E-posta: sahbal.aras@deu.edu.tr

GİRİŞ

Ergenlik, hızlı biyolojik olgunlaşma ile birlikte psikososyal değişikliklerin ortaya çıktığı bir dönemdir. Çocukluktan erişkinliğe geçiş sürecinde sık görülen riskli davranışlar ergenin akranları tarafından kabulüne, aile içinde anne-babadan bağımsızlığını kazanmasına, geleneksel değer ve normlara karşı çıkmasına, başarısızlık beklentisi, engellenmeler ve kaygıları ile başa çıkabilmesine, kimlik gelişimine ve olgunlaşmasına aracılık edebilmektedir. Ergenlerdeki riskli davranışlar veya yaşam biçimleri arasında suç işleme, sigara içme, alkol veya madde kullanımı, riskli (alkollü, kemersiz, hızlı, ehliyet-siz) araç kullanma, erken cinsel etkinlik, evden veya okuldan kaçma, okulu bırakma, derslere ilgisizlik, mesleksi veya toplumsal becerilerde yetersizlik, sağlıksız yeme davranışları ve hareketsiz yaşam sayılmaktadır.¹ Erkeklerde madde kötüye kullanımı, şiddet ve erken cinsel etkinlik, kızlarda ise intihar girişimi daha sık olarak bildirilen riskli davranışlardır.² Riskli davranışların bireylerde toplanma eğilimi gösterdiği, bir riskli davranışı olan ergenin başka riskli davranışlara da yatkınlık taşıdığı bildirilmektedir.³

Ergenin biyolojik, genetik ve kişilik özellikleri ile çevresel etkenlerin etkileşimi sonucunda şekillenen riskli davranışları, psikososyal gelişimi olumsuz yönde etkileyebilmektedir.¹ Kavga etme, madde kötüye kullanımı, intihar ve cinsel etkinlik gibi riskli davranışlar ergenlik ve gençlik dönemlerinde sağlık ve güvenlik açısından en önemli tehlikeleri oluşturmaktadır. Bu önlenabilir tehlikeler ergen ve gencin zarar görmesi, hatta ölümü ile sonuçlanabilmektedir.⁴ ABD'de 10-24 yaşlarındaki ölümlerin %32.3'sinin motorlu araç kazası, %15.1'inin cinayet %11.7'sinin kazara yaralanmalar ve %11.7'sinin intihara bağlı olduğu bildirilmektedir. Tüm yaşlardaki ölümler ise kazara yaralanma veya şiddet; sigara, alkol ve madde kullanımı; istenmeyen gebelikler veya cinsel yolla bulaşan hastalıklarla sonuçlanan cinsel davranışlar; sağlıksız diyet uygulamaları, hareketsizlik ve aşırı kilo ile yakından ilişkilidir. Birbiriyle bağlantılı olabilen bu davranışlar sıklıkla ergenlik döneminde edinilmekte ve erişkinlik döneminde de sürmektedir.⁵ Uygun koruyucu önlemlerin alınabilmesi için bu davranışlarla ilgili risk gruplarının ve koruyucu etkenlerin belirlenmesi, zaman içinde değişen ve kültürler arasında farklılaşan özelliklerin saptanması önemlidir.⁴

Engellenmeye dayanma gücü, baş etme becerileri, öz denetim ve içgörü gibi kişilik özelliklerinin; aile, okul ve diğer sosyal gruplarla bağları

ergen riskli davranışlardan uzak tuttuğu bildirilmektedir. Ergenlerin çalışma veya kurallara uyma yoluyla isteklerine ulaşamayacaklarını düşünmeleri toplumla, evde gereksinim duydukları yakınlığı bulamamaları ise aileyle bağlarının zayıf olmasına yol açabilmektedir. Bu durumda, ergenler riskli davranışları olan akranlarına daha çok yönelebilir.⁶ Riskli davranışları olanlarla arkadaşlık etme, akran baskısı ve bu baskıya direnme becerilerinin yetersizliği durumunda riskli davranışların ortaya çıkması kolaylaşmaktadır.¹ Anne-babaların riskli davranışlar için model olması veya bu davranışları onaylaması,⁶ anne-baba denetim ve yönlendirmesinin yetersizliği ve aile içi sorunlar da ergenin riskli davranışlara yatkınlığını arttırmaktadır.¹ Ergen üzerinde ailenin etkisi azalırken arkadaşların etkisinin artması, medyada şiddete tanık olmanın artması, sanayileşme ve kentleşme ile birlikte artan bireyselleşme ergenlik dönemindeki sorunları etkileyen etkenlerin başında sayılmaktadır.⁶

Türkiye'de nüfusun yaklaşık %20'sini oluşturan ergen ve gençlerin davranışları da bu etkenlerden etkilenmektedir.⁷ Ülkemizde, doğudan batıya ve büyük şehirlere doğru göç, yüksek işsizlik ve yoksulluk oranları,⁸ gelir dağılımındaki adaletsizlik⁹ ve artan boşanmalar¹⁰ toplumsal ortamı etkilemektedir. Erişkinlerde okuma yazma bilmeyenlerin oranı 1/8 iken, bu oran kadınlarda 1/5'tir.¹¹ Çocukların sadece %10'u ders kitabı dışında kitap okuduğunu bildirmektedir.¹² Uygun sınıf mevcudu 15-20 olduğu halde,¹³ okullardaki ortalama sınıf mevcudu 51'dir.¹² Lise çağındaki ergenlerin okula devam etme oranı ise yaklaşık %55'tir.¹⁴ Gelişmiş ülkelerde öğrencilerin üçte ikisi meslek lisesine yönlendirilirken,¹⁵ ülkemizde sadece üçte biri yönlendirilmektedir.¹⁶ Bu durumda, 2005 yılında üniversite sınavına giren öğrenci sayısı 1730850'e ulaşmış, bunların ancak %23.8'i bir yükseköğretim programına yerleştirilebilmiştir.¹⁷ Öte yandan her üç üniversite mezunundan birinin işsiz olduğu bildirilmektedir.¹⁸ Ülkemizde günde 4 saati bulan televizyon izleme süresi dünyada ilk sıralarda yer almaktadır.¹⁹ Televizyonda ise her beş haberden biri cinayet, intihar ve şiddet içermektedir.²⁰ Yoğun şiddet ve cinsellik içeren yayınların duyarsızlığa ve bu davranışların model alınmasına yol açtığı bildirilmektedir.²¹ Sonuç olarak, evde ve eğitim kurumlarında şiddet yaygınlaşmaktadır.¹⁰ Öyle ki, yakın dönemde okullarda artan şiddet sık sık medyada gündeme gelmekte; yoksulluk, sorunlu aile ortamı ve televizyon gibi olası etkenler tartışılmaktadır.²²

Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye’de yaşanan sosyoekonomik değişimler, küreselleşme ve modernleşmenin etkisiyle aile içi ve sosyal ortam değişmektedir. Geleneksel değerlerin yanı sıra modern Batı kültürünün etkileri hissedilmekte; kentleşme ve modernleşme ile birlikte gençlerin olanakları artmaktadır.²³ Öte yandan anne-baba tutumları daha izin verici duruma gelmekte ve anne-baba denetimi azalmaktadır.²⁴ Ülkemizdeki bu sosyokültürel, eğitimsel ve ekonomik koşullarda ergen ve gençlerin riskli davranışlarının araştırılması önem taşımaktadır. ABD’de 90’lı yıllarda lise öğrencilerinde azaldığı bildirilen risk alma davranışları,⁴ ülkemizde yakın zamanda yapılan çeşitli araştırmalarda değerlendirilmiştir.^{6,23,25-36} Bu çalışmada İzmir’de lise son sınıf öğrencilerinin riskli davranışları ve suç işleme eğilimleri ile ilişkili etkenlerin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Kesitsel tipteki bu çalışma, 2004 yılı Mart-Nisan aylarında İzmir ili Konak ilçesindeki lise son sınıf öğrencilerinde yapılmıştır. İzmir şehir merkezi nüfusunun üçte birini oluşturan ve en büyük merkez ilçe olan Konak’ın nüfusu 782309’dur.³⁷ Çalışma döneminde Konak İlçesi’nde bulunan 55 devlet lisesinde 10626 son sınıf öğrencisi eğitimini sürdürmektedir. Bunların 4453’ü (%41.9) meslek lisesi; 6173’ü (%58.1) genel lise öğrencisidir. Çalışmaya alınacak öğrenci sayısı Epi Info 2002 programında, görülme sıklığı %50 alınarak %3 sapma ile %95 güven aralığında hesaplandığında 973 olarak bulunmuştur. Okullar meslek lisesi ve genel lise olmasına göre tabakalandırılarak, meslek liselerinden 408, genel liselerden 565 öğrencinin çalışmaya alınması planlanmıştır. Her sınıfta 35 öğrenci olduğu varsayılarak çalışmanın 11 meslek lisesi ve 16 genellisedeki birer sınıfta uygulanması kararlaştırılmıştır. Uygulama yapılacak okul ve sınıflar rasgele sayılar tablosundan yararlanarak seçilmiştir. Uygulama, çalışmaya alınan sınıfların uygun olan rehberlik saatlerinde araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Araştırmacılar uygulama öncesinde, öğrencilere çalışmanın amacını açıklamış ve çalışmaya katılmayı kabul edip etmediklerini sormuşlardır. Veri toplama sırasında çalışmaya alınan sınıflarda bulunan tüm öğrenciler çalışmaya katılmaya gönüllü olmuşlardır. Çalışmaya alınması hedeflenen 973 öğrenciden 861’ine (%88.5) ulaşılmıştır.

Veriler yapılandırılmış anket formu ve Kuraldışı

Davranış Ölçeği (KDÖ) kullanılarak toplanmıştır. Yapılandırılmış anket formu, araştırmacılar tarafından ilgili literatüre dayanarak hazırlanan çoktan seçmeli ve boşluk doldurmalı sorulardan oluşmaktadır. Öğrencilerin yaş, okul tipi, okulda sene tekrarı, karnede ilk dönem not ortalaması, aile geliri, anne-babanın eğitim düzeyi, kardeş sayısı, ailenin bütün olup olmaması, cinsel ilişki yaşama, sigara alışkanlığı, kardeş/anne-baba/arkadaştaki sigara alışkanlığı, alkol bağımlılığı, madde kullanma ve suç işleme gibi özellikler bu anket formu ile değerlendirilmiştir. Formun maddeleri, 20 lise son sınıf öğrencisi üzerinde yapılan pilot çalışmada alınan geribildirimlere göre okunabilme ve anlaşılabilirlik açısından düzeltildikten sonra bu çalışmada kullanılmıştır.

Öğrencilerin suç işleme eğilimlerinin değerlendirilmesinde Kaner tarafından geliştirilen KDÖ kullanılmıştır. KDÖ, ergenlerin yakalanmaları durumunda çoğu suç olarak kabul edilebilecek ve ergeni yasalarla karşı karşıya getirebilecek davranışlarını belirlemeyi amaçlayan bir ölçekdir. KDÖ, 1998 yılında 15-18 yaşlarındaki 896 öğrenci ile yapılan çalışmada geçerlilik ve güvenilirlik açısından değerlendirilmiştir. Bu çalışmada KDÖ’nin normal popülasyonda suç riski taşıyan gençleri belirlemede kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir araç olduğu saptanmıştır. Testin, Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0.93, Spearman-Brown formülüyle hesaplanan testi yarılama güvenilirlik katsayısı ise 0.89 olarak belirtilmiştir. Ergenlerin kendi bildirimine dayanan bir ölçek olan KDÖ, 9 alt ölçek ve 38 maddeden oluşmaktadır. Alt ölçekler ‘statü suçu ve okul kurallarına aykırı davranmak’ (7 madde), ‘hırsızlık’ (6 madde), ‘öfkeyi kontrol edememek ve kavgaya etmek’ (6 madde), ‘hafif hırsızlık’ (4 madde), ‘dikkat çekici tahripçilik’ (3 madde), ‘statü suçu ve başkalarını kandırmak’ (5 madde), ‘uyuşturucu ve şiddet suçu’ (3 madde), ‘binalara zarar verme’ (2 madde), ‘kopya çekmek’ (2 madde) şeklindedir.³⁸ Ölçek, bu davranışların son 6 ay içinde yapılma sıklığına ilişkin dört seçeneğe göre yanıtlanmaktadır. Seçenekler ‘hiçbir zaman’ (1 puan), ‘bir ya da iki kez’ (2 puan), ‘üç ya da dört kez’ (3 puan), ‘beş ya da daha fazla’ (4 puan) olarak puanlanmaktadır. İşaretlenen puanların toplanmasıyla her öğrencinin toplam puanı elde edilmektedir. KDÖ toplam puanının yüksek bulunması suç işleme eğiliminin yüksek olduğunu göstermektedir.⁶

Bu çalışma Milli Eğitim Sağlık Eğitimi Vakfı tarafından desteklenen bir projenin parçasıdır ve uygulama için İzmir İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nden yasal onay alınmıştır. Bu proje kapsamında

bu grupta saptanan cinsel riskli davranışlara ilişkin veriler daha önce yayımlanmıştır.³⁹ Veriler SPSS (Statistical Package of the Social Sciences) 11.0 programında değerlendirilmiştir. Anket formunu doldurduğu halde KDÖ'ni boş

bırakan iki öğrenci de değerlendirmelere alınmıştır. Değerlendirmelerde ki-kare testi ve t-testi uygulanmış, 0.05'ten küçük p değerleri istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin okul, aile ve anne-baba özellikleri

Özellikler	%	n
Okul tipi (N=861)		
Genel lise	64.8	558
Meslek lisesi	35.2	303
Okulda sene tekrarı (N=814)		
Yok	80.6	656
Var	19.4	158
Aile özelliği (N=847)		
Öz anne ve babayla birlikte yaşama	88.8	752
Parçalanmış aile	11.2	95
Ailedeki çocuk sayısı (N=861)		
Bir/iki çocuklu aile	60.9	524
İkiden çok çocuklu aile	39.1	337
Anne eğitim düzeyi (N=846)		
İlköğretim düzeyinde	67.5	571
Lise veya yüksekokul	32.5	275
Baba eğitim düzeyi (N=826)		
İlköğretim düzeyinde	56.2	464
Lise veya yüksekokul	43.8	362

Tablo 2. Öğrencilerin yaşları, karne notları, ailelerinin aylık gelirleri ve KDÖ puanları

	Tüm grup aralığı	Tüm grup medyan	Tüm grup Ort±SD	Erkekler Ort±SD	Kızlar Ort±SD	p
Öğrencilerin yaşı (yıl) (n=861)	16-20	17.0	17.5±0.7	17.6±0.7	17.3±0.6	0.000
Öğrencilerin karne notu (n=696)	1.0-5.0	3.5	3.48±0.75	3.34±0.74	3.64±0.73	0.000
Ailenin aylık geliri (YTL) (n=643)	150-10000	750	955±988	1005±1035	892±922	0.150
KDÖ puanı (n=859)	38-137	51	55.6±15.1	60.5±17.2	50.2±10.1	0.000

BULGULAR

Çalışma grubu 408 erkek (%52.6), 453 (%47.4) kız öğrenciden oluşmaktadır. Çalışma grubunun yaklaşık 2/3'ü genel lise ve 1/3'ü meslek lisesi öğrencisidir. Öğrencilerin okul, aile ve anne-babanın eğitimi ile ilgili özellikleri Tablo 1'de yer almaktadır.

Öğrencilerin yaş, birinci yarı yıl karne notu, aylık

toplam aile geliri ve KDÖ puanlarının ortalama, medyan ve aralıkları Tablo 2'de yer almaktadır.

Öğrencilerin anne, baba, kardeş ve arkadaşlarında sigara alışkanlığı, alkol bağımlılığı, madde kullanımı ve suç işleme ile ilgili özellikler Tablo 3'te gösterilmektedir. İki yüz yedi (%24.3) öğrenci sigara alışkanlığı olduğunu bildirmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin aile bireylerinin ve arkadaşlarının özellikleri (N=861)

Özellikler	Anne n	%	Baba n	%	Kardeş n	%	Arkadaş n	%
Sigara alışkanlığı	282	32.8	461	53.5	200	23.2	566	65.7
Alkol bağımlılığı	2	0.2	61	7.1	14	1.6	127	14.8
Yasak haplar/uyuşturucu madde kullanımı	2	0.2	2	0.2	5	0.6	97	11.3
Suç işleme nedeniyle karakola alınma/ hapse girme	1	0.1	15	1.7	12	1.4	81	9.4

Tablo 4. Öğrencilerin KDÖ'nde en az 1-2 kez yaptıkları bildirdikleri bazı önemli risk alma davranışları

	Tüm grup n	%	Erkekler n	%	Kızlar n	%	p
Sözlü ya da yazılı sınavlarda fısıldamak	779	90.8	407	90.2	372	91.4	0.641
Sınavlarda kopya çekmek	756	88.3	404	89.6	352	86.9	0.269
Okuldan kaçmak	531	62.0	295	65.7	236	58.0	0.024
Başlamış kavgaya katılmak	431	50.2	260	57.5	171	42.0	0.000
Alkollü içki içmek	340	39.6	227	50.3	113	27.8	0.000
Ehliyetsiz araç kullanmak	280	32.7	234	51.8	46	11.4	0.000
Hızlı araç kullanmak	233	27.2	184	40.8	49	12.0	0.000
İstedğini elde etmek için kavga başlatmak/tehdit etmek	131	15.3	95	21.1	36	8.9	0.000
Bıçak, muşta gibi kavga araçları taşımak	124	14.5	99	22.0	25	6.1	0.000
Kokain/esrar vb. kullanmak/satmak	69	8.0	55	12.2	14	3.4	0.000

Sigara alışkanlığı olanların anne ($p=0.000$), baba ($p=0.009$), kardeş ($p=0.000$) ve arkadaşlarında ($p=0.000$) sigara alışkanlığı anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. İki yüz atmış sekiz (%32.6) öğrenci cinsel ilişki yaşadığını bildirmiştir. Öğrencilerin en az 1-2 kez yaptıklarını bildirdikleri sıklık açısından ilk üç sıradaki KDÖ maddeleri sınavlarda fısıldama (%90.8), kopya çekme (%88.3) ve okuldan kaçmadır (%62.0). KDÖ'de yer alan önemli riskli davranışların en az 1-2 kez yapılma sıklığı değerlendirildiğinde, ehliyetsiz araç kullanma %32.7, hızlı araç kullanma %27.2, alkollü içki içme %39.6, kokain/esrar vb. kullanma/satma %8.0, kavgaya katılma %50.2, kavga başlatma/tehdit %15.3 ve bıçak-muşta taşıma %14.5 oranında bildirilmiştir. Sınavlarda fısıldama ve kopya

çekme iki cinsiyette farklı bulunmazken, okuldan kaçma, ehliyetsiz ve hızlı araç kullanma, alkollü içki içme, kokain/esrar kullanma/satma, başlamış kavgaya katılma, kavga başlatma/tehdit, bıçak-muşta taşımanın erkeklerde kızlara göre anlamlı düzeyde yüksek oranda olduğu belirlenmiştir (Tablo 4).

Kız ve erkek öğrencilerin çeşitli özelliklerine göre KDÖ puanları karşılaştırılmıştır (Tablo 5). Kız ve erkek öğrencilerin KDÖ ortalama puanları babası lise veya yüksek eğitimli olanlarda, bir/iki çocuklu ailede yaşayanlarda, karne notu 3.5'tan düşük olanlarda, cinsel ilişki yaşamış olanlarda; baba ve arkadaşında alkol bağımlılığı, arkadaşında madde kullanma ve suç işleme olanlarda anlamlı düzeyde yüksek bulun-

Tablo 5. Erkek ve kız öğrencilerin çeşitli özelliklerine göre KDÖ ortalama puanlarının karşılaştırılması

Özellikler	N	Kuraldışı Davranış Ölçeği puanı		N	K ı z Ort.±SD	p
		E r k e k Ort.±SD	p			
Baba eğitim düzeyi						
Lise veya yüksekokul	212	62.5±18.0	0.022	149	52.5±11.4	0.001*
İlköğretim düzeyinde	221	58.7±16.4		242	48.8±9.0	
Anne eğitim düzeyi						
Lise veya yüksekokul	163	61.5±16.0	0.376	110	52.7±10.6	0.002*
İlköğretim düzeyinde	280	60.0±17.9		291	49.2±9.7	
Ailenin çocuk sayısı						
Bir/iki çocuklu aile	276	61.8±16.7	0.043	246	51.1±10.2	0.024
İkiden fazla çocuklu aile	176	58.4±17.7		161	48.8±10.0	
Aile özelliği						
Parçalanmış aile	51	60.0±16.8	0.811	44	51.5±9.5	0.398
Öz A-B ile birlikte yaşama	393	60.6±17.2		357	50.1±10.2	
Ailenin toplam aylık geliri						
750 YTL veya üzeri	196	62.0±18.1	0.222	124	52.2±11.3	0.004*
750 YTL'den az	163	59.7±17.1		158	48.6±8.6	
Okul tipi						
Meslek lisesi	177	63.2±18.6	0.010*	126	49.7±8.7	0.453
Genel lise	275	58.7±15.9		281	50.5±10.6	
Okulda sene tekrarı						
Var	97	67.3±19.8	0.000*	60	50.6±8.3	0.743
Yok	336	58.4±15.5		319	50.1±10.4	
Karne notu						
3.5'tan düşük	196	65.0±17.7	0.000	142	51.9±11.8	0.033*
3.5 ve üzeri	169	57.3±16.7		187	49.4±8.6	
Cinsel ilişki yaşama						
Var	248	67.0±18.3	0.000*	20	59.7±11.6	0.000
Yok	189	52.3±11.3		369	49.5±9.7	
Babada alkol bağımlılığı						
Var	31	72.3±18.6	0.000	30	54.7±10.4	0.012
Yok	421	59.6±16.7		377	49.9±10.0	
Arkadaşta alkol bağımlılığı						
Var	94	72.5±21.0	0.000*	33	58.7±14.0	0.001*
Yok	358	57.3±14.4		374	49.5±9.3	
Arkadaşta yasak haplar/ uyuşturucu madde kullanımı						
Var	68	79.1±21.3	0.000*	29	57.7±13.4	0.003*
Yok	384	57.2±13.9		378	49.6±9.6	
Arkadaşta suç işleme nedeniyle karakola alınma/hapse girme						
Var	56	75.1±22.8	0.000*	25	61.0±14.8	0.001*
Yok	396	58.4±15.1		382	49.5±9.3	

* Fisher'in kesin ki-kare testi, SD: Standart sapma

muştur. Erkeklerde meslek lisesinde okuyan ve okulda sene tekrarı olanlarda; kızlarda annesi lise veya yüksek eğitilmiş olanlarda ve 750 YTL veya üzerinde aylık geliri olanlarda KDÖ ortalama puanı anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur.

TARTIŞMA

Çalışmamızda 861 lise son sınıf öğrencisinin suç işleme eğilimlerini değerlendirmek amacıyla kullanılan KDÖ daha önce İzmir'de başka çalışmalarda da kullanılmıştır: İzmir'de 7-11. sınıf öğrencisi 1206 ergen üzerinde yapılan bir araştırmada⁶ KDÖ ortalama puanı 49.0 ± 11.5 ve mesleki eğitim görmekte olan 15-21 yaşlarındaki 348 çırakta ise 46.7 ± 9.6 olarak bildirilmiştir.³⁶ Çalışmamızda lise son sınıf öğrencilerinin KDÖ ortalama puanı (55.6 ± 15.1) bu araştırmalarda bulunan puanlardan daha yüksek bulunmuştur.

Mersin'de yapılan bir araştırmada yüksek sosyoekonomik düzeydeki öğrencilerde sigara ve alkol kullanımının daha yüksek olduğu,³² diğer bir araştırmada ise 6-11. sınıf öğrencilerinde anne-babanın eğitiminin yüksek olmasının alkol deneme riskini artırdığı bulunmuştur.³¹ Ögel ve ark. 9 ilden öğrenciler üzerinde yaptıkları çalışmada yüksek gelir düzeyindekilerde alkol kullanımını, özel okulda okuyanlarda ise madde kullanımını daha yüksek oranda bulmuşlardır.²⁹ Eğitim ve sosyoekonomik düzey artışına bağlı olarak değişen aile ortamının; aile olanaklarının, anne-baba izin vericiliği ve hoşgörüsünün artmasının ve anne-baba denetimindeki azalmanın ergenlerdeki riskli davranışları artırabileceği bildirilmektedir.⁶ Çalışmamızdaki öğrencilerde, çıraklık eğitimine devam eden akranlarına göre daha yüksek KDÖ ortalama puanının bulunması; babasının eğitimi yüksek olan, bir/iki çocuklu ailede yaşayan kız ve erkeklerde ve annesinin eğitimi ve ailesinin aylık geliri yüksek olan kızlarda olmayanlara göre KDÖ ortalama puanlarının yüksek bulunması bu görüşleri desteklemektedir.

Madde kullanımı, şiddet davranışları ve erken cinsel etkinlik gibi riskli davranışların erkeklerde daha çok olduğu bildirilmektedir.² Bununla uyumlu olarak Mersin'de 6-11. sınıf öğrencilerinde alkol deneme³¹ ve 10. sınıf öğrencilerinde sigara ve alkol kullanımı erkeklerde fazla bulunmuştur.³² Alikışifoğlu ve ark.nın İstanbul'da 4153 9-11. sınıf öğrencisi üzerinde yaptığı araştırmada fiziksel kavgaya katılma, kavgada yaralanma, okulda silah taşıma, akranını istismar etme, akranı tarafından istismar edilme²⁶ ve alkol kullanımı²⁷ erkeklerde daha yüksek oranda bulunmuştur. İzmir'de KDÖ kullanılarak

yapılmış olan iki araştırmada^{6,36} ve çalışmamızda erkeklerin ortalama puanları kızlardan daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca okuldan kaçma, alkol/madde kullanma, ehliyetsiz/hızlı araç kullanma, kavgaya katılma/kavgaya başlatma/kavgaya araçları taşıma oranları erkeklerde kızlardan anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur.

İzmir'de 7-11. sınıf öğrencileri üzerinde yapılan araştırmada KDÖ ortalama puanları açısından ilk üç sırada 'sınavlarda fısıldama', 'kopya çekme' ve 'tartışmada öfkelenerek karşısındakini dövme',⁶ çıraklarda yapılan araştırmada ise 'kopya çekme', 'okuldan kaçma', 'sınavlarda fısıldama' bildirilmiştir. Çalışmamızda da bununla uyumlu olarak lise öğrencilerinin en sık üç kuraldışı davranışının okulla ilgili olduğu ve 'sınavlarda fısıldama', 'kopya çekme' ve 'okuldan kaçma' şeklinde sıralandığı bulunmuştur.

Jessor'un 'Problem Davranış Kuramı'na göre riskli davranışlar ortak öncüllerden kaynaklanır ve birbiriyle bağlantılıdır. Örneğin, düşük sosyoekonomik düzeydeki ailelerin çocukları enfeksiyon hastalıkları ve kronik sağlık sorunları gibi risklerin yanı sıra, sigara içme veya erken cinsel etkinlik risklerini de taşır.⁴⁰ Ergenlerde alkol içmenin hırsızlık, madde kullanımı ve okul sorunlarıyla bağlantılı olduğunu bulan araştırmalar bu kuramı desteklemektedir.⁴¹ Okulda başarısız olan ergenlerde risk alma davranışlarının fazla olduğu^{6,43} ve ders başarısı yüksekliğinin ise sağlıklı davranışlarla ilişkili olduğu bildirilmektedir.² Mersin'de sigara alışkanlığı olan ergenlerde ders başarısı düşük bulunmuştur.³² Sigara ve yasadışı madde denemenin alkol deneme riskini artırdığı bildirilmektedir.³¹ İstanbul'da 4153 9-11. sınıf öğrencisi üzerinde yapılan araştırmada da okulu olumsuz algılama, sigara alışkanlığı, yasadışı ilaç kullanımı, cinsel olarak aktif olma ve ruhsal problemleri olma kavga ile ilişkili bulunmuştur.²⁶ Aynı araştırma grubunda alkol kullanımı ile ilişkili bulunan değişkenler arasında sigara alışkanlığı, madde kullanmayı deneme, ders başarısızlığı, cinsel olarak aktif olma ve akranlarını istismar etme yer almaktadır.²⁷ Çalışmamızda cinsel ilişki yaşamış olan ve karne notu 3.5'tan düşük olan kız ve erkek öğrencilerin, meslek lisesinde okuyan ve okulda sene tekrarı olan erkek öğrencilerin KDÖ ortalama puanlarının yüksek bulunması bu görüşleri desteklemektedir. Çoklu riskli davranışları olan ergenlerin sağlığının zarar görme olasılığı daha yüksek olduğundan,⁴ bu öğrencilere yönelik koruyucu girişimler daha da önem kazanmaktadır.